

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2\(44\).354274](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2(44).354274)

УДК 929Чижевський:001.891

Валерій Левченко

ORCID: 0000-0001-6907-7768

Галина Левченко

ORCID: 0000-0003-4477-6364

ОДЕСЬКА ТРАЄКТОРІЯ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ Д. І. ЧИЖЕВСЬКОГО

У статті вперше подано документальні матеріали, які розкривають маловідомі сторінки одеського періоду життя Дмитра Івановича Чижевського (1894–1977) — видатного вченого, який проявив свої інтелектуальні здібності в різних галузях гуманітарного знання. Д. І. Чижевський був помітною фігурою серед українських емігрантів-інтелектуалів, де найповніше розкрилися різні сторони його творчої натури науковця-енциклопедиста. При реконструкції одеського періоду життя Чижевського вперше репрезентовано історичні джерела, які відкладено в одному з фондів Державного архіву Одеської області. Серед документів особової справи Чижевського зберігаються прохання на ім'я ректора Новоросійського університету від 20 жовтня 1915 р. про зарахування до контингенту студентів 3 курсу історико-філологічного факультету; квитанції про сплату за навчання та слухання лекцій; записи на лекції в осінньому і весняному півріччях 1915/1916 навчального року; прохання на ім'я ректора Новоросійського університету від 13 травня 1916 р. про дозвіл на переведення до Київського університету; листування адміністрації Київського та Новоросійського університетів щодо його переведення; особисте фото цього часу та інші матеріали. Репрезентовані різноманітні історичні документи дозволяють у певній мірі детально реконструювати одеський період життя Чижевського, уточнити та прояснити деякі факти, які недостатньо висвітлювалися чи по-різному інтерпретувалися дослідниками у попередніх дослідженнях. Нововиявлені історичні джерела сприяють ознайомленню з тематикою обраних Чижевським курсів лекцій, що дає можливість розуміти наукові уподобання молодого вченого, а його інтерес до лекцій знаних професорів та їх учнів може свідчити про обізнаність та продуманий науковий вибір.

Ключові слова: Д. І. Чижевський, Одеса, Новоросійський університет, наукові інтереси, інтелектуальна біографія.

Д. І. Чижевський належить до плеяди найвідоміших вчених-гуманітаріїв ХХ ст. Його по праву можна назвати людиною у вищому ступені непересічною. Він проявив свої інтелектуальні здібності в різних областях гуманітарного знання: філології, філософії, літературознавстві, теорії та історії літератури, релігієзнавстві, лінгвістиці, слов'язознавстві, культурології, історії культури, педагогіці, бібліографії усіх цих галузей, викладацькій та науково-організаційній практиці. Чижевський був помітною фігурою серед українських емігрантів-інтелектуалів, де найповніше

розкрилися різні сторони його творчої натури науковця-енциклопедиста. Враховуючи весь діапазон наукових пріоритетів Чижевського все ж таки більш найповніше він розкрив різні грані своєї творчої натури саме у дослідженні різних аспектів слов'язознавства та став полігістром німецької славістики.

Чижевський був людиною нової генерації, і хоча його вчителем був знаменитий вчений романтичного напрямку О. М. Гіляров, він сам був йому повною протилежністю як у теоретико-методологічних питаннях, так і за політичними поглядами. Однак, від свого вчителя Чижевський успадкував універсальність вченого-дослідника. Як і більшість славистів ХХ ст., Чижевський, як представник нової генерації, займався всіма галузями слов'язознавства: слов'янським і загальним мовознавством, слов'янськими старожитностями, історією слов'ян, слов'янськими літературами тощо та з усіх цих дисциплін залишив ґрунтовні праці. Втім, універсальність була зумовлена не лише традицією, а й переважно становимцем слов'язознавства в рамках гуманітарних наук. Диференційована за проблематикою, славістика була не диференційована як предмет навчання та підготовки кадрів. У всіх європейських університетах, де існували історико-філологічні факультети, курси слов'язознавства – мову, історію, літературу, культуру тощо – викладав один професор. Така практика передбачала широку ерудицію викладача та стимулювала його наукові дослідження у багатьох галузях славістики. Чижевський був ерудитом і універсалом, збагативши своїми працями багато розділів слов'язознавства.

Життя Чижевського припало на бурхливий історичний час, шлях якого до здійснення мрії виявився довгим та суворим через війни, революції, еміграцію та інші перипетії, які приводили до карколомних змін у долі. Одним із таких несподіваних поворотів в його житті став переїзд до Одеси восени 1915 р. внаслідок подій Першої світової війни.

Повернення спадщини Чижевського у всій його повноті почалося лише наприкінці 1980-х рр. Протягом трьох наступних десятиліть з'явився певний масив публікацій, у яких розглядалися різні аспекти його творчої діяльності. Незважаючи на потужний наочний історіографічний пласт щодо вивчення його біографії [Кравців 1974; Вільчинський 1994; Зленко, Мисечко 1995; Валявко 1998; Валявко 2004; Валявко 2005; Валявко 2006; Валявко 2010; Валявко 2011; Ясь 2013; Левченко 2022; Василенко 2023; Левченко 2024] досі не написана повна інтелектуальна біографія вченого. Не зроблено поки що й спроби написання монографічного дослідження, цілком присвяченого його життю та творчому доробку. Вчений не забутий науковою спільнотою, його ім'я зустрічається у багатьох енциклопедичних словниках і довідниках, в узагальнюючих працях. Він був багатограним дослідником. Щоб зрозуміти наукові задуми Чижевського, їх вплив на розвиток гуманітарної науки та свідомості, треба стояти врівень з ним за широтою знань. Можливо, тому немає монографічного дослідження, яке б аналізувало еволюцію його творчості та переконань, не розглянуто його наукову методикку, не з'ясовано

ступінь впливу його розшуків на формування наукових знань у галузі славістики.

Незважаючи на те, що до наукового обігу вводяться нові архівні документи, листи і мемуари, видаються збірники наукових праць тощо, однак досі не повністю вивчена біографія Чижевського. Як вже говорилося, що досі не було складено його повної біографії, в якій були б представлені та систематично вивчені всі етапи його життєвого та творчого шляхів. Одним із таких етапів є одеський період, який припадає на час від осені 1915 р. до весни 1916 р., коли він рахувався студентом 3 курсу історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету, але який поверхнево описано в науковій літературі [Зленко, Мисечко 1995; Левченко 2022; Левченко 2024]. Цей перший історіографічний досвід не мав продовження повноформатного дослідження з введенням до наукового обігу всієї фактологічної бази. Отже, предметом дослідження стає одеський період біографії Чижевського, який впливав на формування його наукових інтересів, а об'єктом – його інтелектуальна біографія.

При реконструкції одеського періоду життя Чижевського вперше репрезентовано історичні джерела, які відкладено в фонді Імператорського Новоросійського університету Державного архіву Одеської області (ДАОО), та які до цього було представлено частково [Зленко, Мисечко 1995; Левченко 2022; Левченко 2024]. Серед документів особової справи Чижевського зберігаються прохання на ім'я ректора Імператорського Новоросійського університету від 20 жовтня 1915 р. про зарахування до контингенту студентів 3 курсу історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету; квитанції про сплату за навчання та слухання лекцій; записи на лекції в осінньому і весняному півріччях 1915/1916 навчального року; прохання на ім'я ректора Імператорського Новоросійського університету від 13 травня 1916 р. про дозвіл на переведення до Київського університету; листування адміністрації Київського та Новоросійського університетів щодо його переведення з одного вишу до іншого; особисте фото цього часу (див. фото) та інші матеріали. Репрезентовані різноманітні історичні документи дозволяють у досить повному обсязі детально реконструювати одеський період життя Чижевського, уточнити та прояснити деякі факти, які недостатньо висвітлювалися чи по-різному інтерпретувалися дослідниками у попередніх дослідженнях. Загалом джерельну базу можна визнати цілком репрезентативною. Обсяг та різноманітність джерел дозволяють ставити та вирішувати значну кількість питань, якими традиційно задаються біографи.

Дана стаття – перше дослідження унікальної творчості історика-енциклопедиста в одеський період життя, що залишив багату спадщину, в якій питання щодо слов'янських відносин є одним із головних. Головною групою історичних джерел є матеріали про наукову, службову та громадську діяльність вченого, залучення яких сприяє більш об'єктивним уявленням

щодо його особистості, історії створення його праць, історичних і світоглядних поглядів науковця.

ДАОО. Ф.45. Оп.5. Спр.14570. Арк.8.

У результаті подій Першої світової війни Чижевський, який з вересня 1913 р. навчався на історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира в Києві [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 2], опинився в Одесі. 20 жовтня 1915 р. він написав прохання, з додаванням до нього лекційної книжки, на ім'я ректора Імператорського Новоросійського університету Д. П. Кишенського з проханням про зарахування його до контингенту

студентів 3 курсу історико-філологічного факультету даного університету. Підставою для цього Чижевський вказав свою неможливість слідувати разом із студентами і викладачами Київського університету Св. Володимира в евакуацію до Саратова [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 4], куди їх вивезли за наказом міністра народної освіти. Справа в тому, що влітку 1915 р. після Горлицького прориву ситуація на фронті Першої світової війни погіршилася, російська армія почала відступ, а Київ почав жити у режимі воєнного часу.

Відстань від Києва до Саратова напряму складає $\approx 1\,090$ км, тоді як від Києва до Одеси – ≈ 480 км. Отже, різниця у відстані між Києвом та двома цими містами припадає на користь Одеси, до якої від Києва відстань приблизно в два з половиною рази менше ніж до Саратова. У свою чергу від Одеси до Олександрії, звідки Чижевський був родом та де мешкала його мати, відстань була ≈ 400 км, а від Саратова до Олександрії – $\approx 1\,300$ км. Отже, знаходження його матері в Олександрії та бажання бути ближче до неї, було ще одним аргументом того, що Чижевський місцем продовження навчання обрав Одесу. Дозволимо собі припустити, що скоріш за все саме цей факт став причиною того, що він вирішив продовжити навчання в Одесі, а не в Саратові. Ще одним фактором вибору на користь Одеси могло бути те, що Південна Пальмира мала краще розвинуту інфраструктуру та ближче знаходилася до європейських міст. Хоча, безумовно, могли бути й інші причини на користь вибору Одеси, як подальшого місця для навчання та життя.

Прохання на ім'я ректора Новоросійського університету Чижевський писав, перебуваючи вже в Одесі. Це підтверджує той факт, що прохання він підписав 20 жовтня 1915 р., а вже того ж дня воно було зареєстровано за № 8783 у канцелярії зі студентських справ [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 4]. Цей факт характеризує молодого Чижевського як рішучу та наполегливу людину, яка ставила перед собою завдання та знаходила шляхи для їх реалізації. Через чотири дні після подання прохання – 24 жовтня 1915 р. згідно з постановою Правління Новоросійського університету його було зараховано до контингенту студентів 3 курсу (5 семестру) словесного відділення історико-філологічного факультету з відповідним внеском плати за навчання та гонорари викладачам [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 4]. Приблизно через три тижні – 13 листопада 1915 р. Чижевський сплатив на користь університету за слухання лекцій в осінньому півріччі 1915 р. 25 руб [17, арк. 12], а ще через тиждень – 19 листопада того ж року сплатив 14 руб на користь викладачів за слухання 14 лекцій у тому ж півріччі [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 10]. У цей же час Чижевського було поставлено на військовий облік у статусі ратника 2 розряду [ДАОО, ф. 45, оп. 22, спр. 102, арк. 3 зв.].

У Новоросійському університеті в осінньому півріччі 1915 р. Чижевський обрав 14 лекцій з шести дисциплін п'яти викладачів у такій пропорції: 3 лекції професора М. М. Ланге з «Історії давньої філософії», по 2

лекції професора В. Ф. Лазурського з «Середньовічної літератури» та «Західноєвропейської літератури XIV–XVII ст.», 3 лекції професора М. Г. Попруженка з «Історії слов'янських літератур», 1 лекцію приват-доцента І. М. Малініна з «Читання “Федона” Платона», 3 лекції професора О. І. Томсона з «Порівняльної граматики». Також Чижевський спочатку планував прослухати 4 лекції професора В. В. Зав'ялова з «Фізіології», але згодом прізвище викладача і назва дисципліни було закреслено в бланку «Запису на лекції студента» [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28]. Якою була причина того, що Чижевський передумав відвідувати лекції з фізіології на сьогодні встановити не вдалося.

Скоріш за все за 17 днів у період від 20 листопада до 6 грудня 1915 р. Чижевський прослухав усі обрані ним лекції, тому що з 7 грудня 1915 р. йому було дозволено виїхати у відпустку до Олександрії Херсонської губернії (з проживанням на вулиці Бульварній) терміном до 15 січня 1916 р., з якої він повернувся 16 січня 1916 р. [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 25–26]. Як відомо в Олександрії проживала його мати, тому на зимові канікули він поїхав до неї.

Повернувшись 16 січня 1916 р. після канікул до Одеси 1 лютого 1916 р. Чижевський сплатив 25 руб на користь університету за слухання лекцій у весняному півріччі 1916 р. [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 11], а 3 лютого того ж року сплатив 14 руб на користь викладачів за слухання 14 лекцій у тому ж півріччі [17, арк. 9]. На шостий семестр Чижевський обрав лекції тих самих п'яти викладачів, що й в попередньому семестрі – в осінньому півріччі [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 29].

Вірогідно обрані 14 лекцій Чижевський прослухав у лютому 1916 р., бо відповідно довідки декана історико-філологічного факультету О. П. Доброклонського на підставі складених ним екзаменів в університеті св. Володимира у лютому 1916 р. йому було зараховано два семестри [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 24]. Після цього ймовірно він поїхав додому в Олександрію, звідки 13 травня 1916 р. подав прохання на ім'я ректора Новоросійського університету Д. П. Кишенського щодо пересилки його документів до Київського університету, який на той час перебував у Саратові. Зміст тексту прохання не відповідав суті його питання. Замість прохання про юридичне переведення він наполягав на пересиланні документів, нібито факт переведення вже відбувся *de iure*: «Бажаючи перевестися на історико-філологічний факультет університету св. Володимира в Києві, честь маю покійно просити Ваше превосходительство розпорядитися щодо пересилання до канцелярії університету св. Володимира всіх моїх документів, які зараз знаходяться в канцелярії Новоросійського університету, а також довідки про прослухані мною в Новоросійському університеті курси лекцій». Цей факт характеризує Чижевського, м'яко кажучи, як непересічну особистість. 16 травня 1916 р. прохання було зареєстровано за № 320 у канцелярії зі студентських справ та підписано

проректором університету С. Г. Вілінським «До виконання» [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 3].

24 травня 1916 р. декан історико-філологічного факультету Доброклонський повідомив проректора Вілінського, що за час перебування в Новоросійському університеті Чижевський не склав жодного екзамену та не отримав жодного заліку з практичних занять, а на підставі складених ним екзаменів в університеті св. Володимира у лютому 1916 р. йому було зараховано два семестри [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 24]. 19 липня 1916 р. ректор Новоросійського університету Кишенський підписав супроводжуючий документ за № 1846 щодо передання документів Чижевського до канцелярії Київського університету [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 2], але 1 серпня 1916 р. в. о. ректора Київського університету П. А. Тутковський не прийняв документи Чижевського та повернув їх до канцелярії студентських справ Новоросійського університету, де їх прийняли 10 серпня 1916 р., з повідомленням, що в проханні Чижевського щодо переведення до університету св. Володимира відмовлено на підставі циркуляра за № 6330 міністра народної освіти від 24 червня 1916 р. [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 23]. Що стало причиною для відмови в його переведенні до Київського університету на сьогодні встановити не вдалося.

Починаючи з 10 серпня 1916 р. на два з половиною місяці – до 26 жовтня 1916 р. – епопею з переведенням Чижевського до Київського університету було призупинено. 26 жовтня 1916 р. історичну канитель зі своїм переведенням до університету св. Володимира, студенти і викладачі якого вже повернулися з Саратова до Києва, відновив сам Чижевський. Перебуваючи у Києві за адресою вул. Кузнечна, б. 14, кв. 9, 26 жовтня 1916 р. він написав прохання на ім'я ректора Новоросійського університету Кишенського з проханням щодо «...негайної висилки моїх паперів в канцелярію університету св. Володимира...». Важливими моментами у змісті прохання є вказування на те, що, перше, «Зі сторони університету св. Володимира перешкоджань до зарахування мене до числа студентів не зустрічається», а друге, використання слова «негайно», яке у зверненні до ректора відповідно ділового листування є неприпустимим, бо висулює терміновість, наполегливість чи навіть тиск, але саме по собі не несе яскраво вираженого емоційного забарвлення. Хоча безумовно демонструє емоційні нотки експресивного характеру молодого Чижевського. 31 жовтня 1916 р. прохання надійшло до Новоросійського університету, а 2 листопада того ж року воно було підписане до виконання проректором Вілінським та зареєстроване в канцелярії зі студентських справ [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 1]. Отже, за період від початку серпня до кінця жовтня Чижевському якимось чином вдалося розв'язати питання щодо відмови міністра народної освіти від 24 червня 1916 р. [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 23] про його переведення до Київського університету.

Не маючи терпіння чекати бюрократичної тяганини з боку клерків Новоросійського університету 4 листопада 1916 р. Чижевський надіслав з

Києва до Одеси телеграму, яку одеська пошта отримала 6 листопада 1916 р., а 8 листопада того ж року вона була підписана до виконання проректором Вілінським та зареєстрована в канцелярії зі студентських справ, в якій він «Просив негайно надіслати до канцелярії Київського університету папери філолога Дмитра Івановича Чижевського», перешкоджань до переводу якого немає [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 6]. Необхідно відміти, що будучи студентом III курсу Чижевський вже позиціонував себе філологом. 10 листопада 1916 р. проректор Вілінський погодив відправку до Київського університету п'яти документів (атестат, метричне свідоцтво, свідоцтво про звання, свідоцтво щодо приписки до призовної ділянки, свідоцтво щодо явки до виконання військової повинності) Чижевського з додаванням, що «За час перебування в числі студентів Новоросійського університету Чижевського ні в чому компроментуючому замічено не було» [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 7–7 зв.].

Через бюрократичні проволочки відправка документів Чижевського з Одеси затримувалася. Тоді вже ректор Київського університету 15 листопада 1916 р. надіслав «термінового» листа ректору Новоросійського університету Кишенському з проханням щодо надсилання йому особисто всіх документів студента Чижевського. 22 листопада 1916 р. цей лист було прийнято до виконання проректором Вілінським, а 23 листопада того ж року зареєстровано в канцелярії зі студентських справ Новоросійського університету [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 5]. Як бачимо, що, незважаючи на особисте прохання ректора Київського університету, відправка документів Чижевського з Новоросійського університету затягувалася або через бюрократизм виконавців, або через якісь ще обставини, які нам на сьогодні невідомі. Фактом залишається те, що Чижевський все ж таки продовжив своє навчання в Київському університету, який закінчив 1919 р.

Історичні джерела, що відкладено в ДАОО дають також уявлення щодо кола наукових уподобань двадцяти однорічного студента Чижевського під час перебування в Новоросійському університеті, який записався на 14 лекцій з шести дисциплін п'ятьох викладачів, серед яких троє були відомими вченими-гуманітаріями. Одним із одеських «аксакалів» у галузі філософії і психології був професор Микола Миколайович Ланге (1858–1921). До аналіз світової психології він увійшов як автор моторної теорії уваги, що поставив питання і систематично досліджував коливання уваги. Він став основоположником експериментального напрямку в психології та писав праці з філософії, логіки, педагогіки. Серед дисциплін, які викладав Ланге Чижевський включив до списку вибраних предметів «Історію давньої філософії» (6 лекцій) [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28–29].

Ще одним знаним вченим був фахівець у галузі слов'янознавства професор Михайло Георгійович Попруженко (1866–1943). Він суміщав викладацьку діяльність з роботою завідувача Публічної бібліотеки з 1896 р. Був секретарем Імператорського Одеського товариства історії і

старожитностей. Його наукові інтереси становили досить широкий діапазон: історія й археологія Північного Причорномор'я, мовознавство, слов'янське літературознавство, історіографія, бібліографія, біографістика, етнографія тощо. В університеті був учнем відомого дослідника слов'янських писемних, археологічних і етнографічних пам'яток – Ф. І. Успенського. Серед лекцій Попруженка Чижевський обрав для слухання курс з «Історії слов'янських літератур» (6 лекцій) [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28–29].

Серед дисциплін відомого мовознавця-фонетиста Олександра Івановича Томсона (1860–1935), у майбутньому члена-кореспондента АН СРСР, який розробляв проблеми походження слов'янських мов, смислового наповнення і функціонування відмінків, зокрема родового і знахідного, та відстоював позиції порівняльно-історичного мовознавства, Чижевського зацікавив курс «Порівняльної граматики» (6 лекцій) [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28–29].

Окрім лекцій знаних у науковому співтоваристві вчених Чижевський також обрав курси дисциплін двох молодих науковців. Літературознавця, фахівця у галузі західноєвропейської літератури професора Володимира Федоровича Лазурського (1869–1947), який у Новоросійському університеті читав лекції з усіх курсів західноєвропейських літератур. Публікації Лазурського були серед перших підручників з історії світової літератури. Серед його курсів Чижевський звернув увагу на дві дисципліни «Середньовічна література» (4 лекції) та «Західноєвропейська література XIV–XVII ст.» (4 лекції) [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28–29].

Самим молодим серед викладачів, лекції яких вибрав Чижевський, був приват-доцент Іван Михайлович Малінін (1883–1961). Він обрав дві лекції молодого викладача на тему «Читання “Федона” Платона» [ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 14570, арк. 28–29]. Будучи учнем Ланге, Малінін читав курс вступу до філософії за Г. Корнеліусом, А. Мессером, М. Лоським, О. Кюльпе, Ф. Паульсенем, В. Вундтом, викладав логіку за творами Д. Мілля, Х. Зігварда, В. Джевонса. У своїх наукових поглядах, продовжуючи тенденцію Ланге, акцентував увагу на психологічних засадах логіки, користуючись працями Платона, Канта та ін. У 1920 р. Малінін емігрував.

Отже, за тематикою вибраних лекцій, можемо мати уявлення про наукові уподобання студента Чижевського в царинах філології, літературознавства, мовознавства, філософії тощо, а його інтерес до лекцій знаних професорів та їх учнів може свідчити про обізнаність та продуманий вибір молодого науковця.

Репрезентовані різноманітні історичні документи дозволяють у досить повному обсязі певним чином детально реконструювати одеський період життя Чижевського, уточнити та прояснити деякі факти, які недостатньо висвітлювалися чи по-різному інтерпретувалися дослідниками у попередніх дослідженнях. У першу чергу наголосимо, що безпосередньо в Одесі з двох семестрів (вересень-листопад і лютий-травень) Чижевський перебував тільки у період з 20 жовтня до 6 грудня 1915 р. та з 16 січня до кінця лютого 1916 р.

Тобто в буквальному сенсі життя в Одесі йому було зовсім не цікавим, Одеса його не приваблювала, а більшість часу, перебуваючи у статусі студента Новоросійського університету, він проводив в Олександрії (7 грудня 1915 р. – 15 січня 1916 р., березень-червень 1916 р.). Отже, одна з версій щодо переведення його з Київського університету до Новоросійського університету 1915 р. з метою приєднання до членів одеської організації РСДРП не має підтверджень, бо якщо Чижевський мав на меті приєднатися до цієї політичної сили, то тоді він більше би часу проводив в Одесі.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що в результаті пошуку документів, пов'язаних з біографією енциклопедиста-гуманітарія Чижевського, у фондах ДАОО було виявлено матеріали, що відклалися за роки його навчання в Імператорському Новоросійському університеті. Попередній аналіз комплексу документів відображає основні фрагменти його перебування у цьому вищому навчальному закладі. На сьогодні нам не вдалося віднайти документальних матеріалів, які характеризували рефлексії вченого щодо перебування в Одесі. Документальна спадщина Чижевського, безумовно, має важливе наукове значення та заслуговує на докладніший аналіз фахівців цієї епохи, тим більше, що багато матеріалів досі не введено до наукового обігу та залишаються за межами наукових публікацій.

Головною особливістю даної роботи є те, що її предметом стало формування наукових інтересів ученого-енциклопедиста, славіста-універсала, яких було небагато в усі часи та й в усьому світовому слав'янознавстві. Ця обставина створила певні труднощі, особливо на стадії наукового синтезу, але й дозволила проєктувати хід і результати творчості Чижевського на багатогранні аспекти сучасної для нього науки щодо історії і культури слов'ян, на динаміку суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку слов'янського світу, на тенденції розвитку славістики після смерті званого вченого.

Дана робота є першою спробою більш-менш фактологічної характеристики життя Чижевського в Одесі. Розсіяність джерельного матеріалу, можлива його невивченість та складна доступність не виключають деяких прогалин у висвітленні цього аспекту біографії вченого. Подальші дослідження можуть доповнити опис долі одного з найбільш відомих представників світового слов'янознавства ХХ ст.

Список використаної літератури

- Валявко, І. (2010) *Діалог крізь роки: листування Дмитра Чижевського та о. Георгія Флоровського*, у: *Філософська думка*, 6, сс. 79–129.
- Валявко, І. (2011) *До біографії двох мислителів: Дмитро Чижевський та Юрій Шевельов*, у: *Славістика*, II, сс. 227–266.
- Валявко, І. В. (2006) *До інтелектуальної біографії Дмитра Чижевського: галльський (1932–1945) та марбурзький (1945–1949) періоди*, у: *Матістеріум*, 23, сс. 70–77.

- Валявко, І. (2005) *Інтелектуальна біографія Дмитра Чижевського: Спроба наукової ретроспективи*, у: *Чижевський Д. І. Філософські твори: У 4 т.*, Київ, Смолоскип, 1, сс. X–XXX.
- Валявко, І. (2004) *Стан дослідження філософських студій Дмитра Чижевського в Україні*, у: *Філософська думка*, 6, сс. 119–133.
- Валявко, І. (1998) *Чижевський – фундатор поняття «філософія серця»*, у: *Слово і Час*, 8, сс. 83–89.
- Василенко, В. С. (2023) *Дослідження Дмитра Чижевського: культура, епоха, стиль*, у: *Вісник НАН України*, 9, сс. 42–61.
- Вільчинський, Ю. (1994) *Історик філософії слов'янства*, у: *Слово і Час*, 4–5, сс. 32–40.
- Зленко, Г., Мисечко, А. (1995) *Два семестри Дмитра Чижевського*, у: *Кур'єр Кривбасу*, 36, сс. 21–22.
- Кравців, Б. (1974) *80-річчя проф. Д. Чижевського*, у: *Сучасність*, 4, сс. 35–41.
- Левченко, В. В. (2024) *Одеса в житті Д. І. Чижевського*, у: *Філософія в сучасному світі* [Електронний ресурс]: матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 листопада 2024 р. / ред. кол. О. О. Дольська, Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський [та ін.], Харків, Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т» [та ін.], сс. 199–203.
- Левченко, В. В. (2022) *Пріоритетні напрями наукових досліджень Г. В. Флоровського в «одеський» період життя: філософія, психологія, бібліографія, фізіологія*, у: *Бібліотечний Меркурій*, 2 (28), сс. 21–59.
- Ясь, О. В. (2013) *Чижевський Дмитро Іванович*, у: *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Київ, Наукова думка, 10, сс. 548.

Valeriy Levchenko, Halyna Levchenko

ODESA TRAJECTORY OF THE FORMATION OF D. CHYZHEVSKYI'S SCHOLARLY INTERESTS

The article presents, for the first time, documentary materials that shed light on the little-known Odesa period in the life of Dmytro Ivanovych Chyzhevskiy (1894–1977) — an outstanding scholar whose intellectual abilities manifested themselves across various fields of the humanities. Chyzhevskiy was a prominent figure among Ukrainian émigré intellectuals, within whose milieu the diverse facets of his creative nature as an encyclopaedic researcher were most fully revealed. In reconstructing Chyzhevskiy's Odesa period, the article introduces previously unpublished historical sources preserved in one of the collections of the State Archive of the Odesa Region. The documents in Chyzhevskiy's personal file include: a petition addressed to the rector of Novorossiysk University dated 20 October 1915 requesting admission to the third-year cohort of the Faculty of History and Philology; receipts for tuition and attendance of lectures; lecture registrations for the autumn and spring semesters of the 1915/1916 academic year; a petition dated 13 May 1916 requesting permission to transfer to Kyiv

University; correspondence between the administrations of Kyiv and Novorossiysk universities concerning his transfer; a personal photograph from that period; and other materials. These diverse historical documents enable a detailed reconstruction of Chyzhevskiy's Odesa years and help clarify or refine facts that had previously been insufficiently covered or interpreted differently by researchers. The newly discovered sources also provide insight into the themes of the lectures he selected, offering a better understanding of the young scholar's academic preferences. His interest in the lectures of renowned professors and their students may testify to his awareness and well-considered scholarly choices.

Keywords: D. Chyzhevskiy, Odesa, Novorossiysk University, scholarly interests, intellectual biography.

References

- Valyavko, I. (2010) *Dialoh kriz roky: lystuvannia Dmytra Chyzhevskoho ta o. Heorhiia Florovskoho* [Dialogue through the years: correspondence between Dmitry Chyzhevsky and Father Georgy Florovsky], in: *Filosofska dumka*, 6, pp. 79–129.
- Valyavko, I. (2011) *Do biohrafii dvokh mystyteliv: Dmytro Chyzhevskiy ta Yurii Shevelov* [To the biographies of two thinkers: Dmitry Chyzhevsky and Yuriy Shevelev], in: *Slavistyka*, II, pp. 227–266.
- Valyavko, I. V. (2006) *Do intelektualnoi biohrafii Dmytra Chyzhevskoho: hallskiy (1932–1945) ta marburzkiy (1945–1949) periody* [To the intellectual biography of Dmytro Chyzhevsky: the Gallic (1932–1945) and Marburg (1945–1949) periods], in: *Magisterium*, 23, pp. 70–77.
- Valyavko, I. (2005) *Intelektualna biohrafia Dmytra Chyzhevskoho: Sproba naukovoї retrospektyvy* [The Intellectual Biography of Dmitry Chyzhevsky: An Attempt at a Scientific Retrospective], in: *Chyzhevskiy D. I. Filofska tvory: U 4 t.*, Kyiv, Smoloskyp, 1, pp. X–XXX.
- Valyavko, I. (2004) *Stan doslidzhennia filofsoskykh studii Dmytra Chyzhevskoho v Ukraini* [The state of research on Dmytro Chyzhevsky's philosophical studies in Ukraine], in: *Filosofska dumka*, 6, pp. 119–133.
- Valyavko, I. (1998) *Chyzhevskiy – fundator poniattia «filofsia sertsia»* [Chizhevsky – founder of the concept “philosophy of the heart”], in: *Slovo i Chas*, 8, pp. 83–89.
- Vasylenko, V. S. (2023) *Doslidzhennia Dmytra Chyzhevskoho: kultura, epokha, styl* [Research by Dmitry Chyzhevsky: culture, era, style], in: *Visnyk NAN Ukrainy*, 9, pp. 42–61.
- Vilchynsky, Yu. (1994) *Istoryk filofsii slovianstva* [Historian of Slavic philosophy], in: *Slovo i Chas*, 4–5, pp. 32–40.
- Zlenko, H., Mysechko, A. (1995) *Dva semestry Dmytra Chyzhevskoho* [Two Semesters by Dmytro Chyzhevsky], in: *Kurier Kryvbasu*, 36, pp. 21–22.
- Kravtsiv, B. (1974) *80-richchia prof. D. Chyzhevskoho* [80th anniversary of Prof. D. Chyzhevsky], in: *Suchasnist*, 4, pp. 35–41.

- Levchenko, V. V. (2024) *Odesa v zhytti D. I. Chyzhevskoho* [Odesa in the life of D. I. Chizhevsky], in: *Filosofiiа v suchasnomu sviti*, Kharkiv, Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t», pp. 199–203.
- Levchenko, V. V. (2022) *Priorytetni napriamy naukovykh doslidzhen H. V. Florovskoho v «odeskyi» period zhyttia: filosofiiа, psykhohohiiа, bibliohrafiiа, fiziolohiiа* [Priority areas of scientific research of G. V. Florovsky during the «Odessa» period of his life: philosophy, psychology, bibliography, physiology], in: *Bibliotechnyi Merkurii*, 2 (28), pp. 21–59.
- Yas, O. V. (2013) *Chyzhevskiy Dmytro Ivanovych* [Chyzhevsky Dmytro Ivanovich], in: *Entsyklopediiа istorii Ukrainy: u 10 t.*, Kyiv, Naukova dumka, 10, p. 548.

Стаття надійшла до редакції 4.06.2025

Стаття прийнята 21.07.2025